

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ БАТЬКІВСЬКОЇ ВЛАДИ У РИМСЬКІЙ СІМ'Ї: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Л. А. Мартіросян, orcid.org/0000-0003-0930-5620

У статті досліджено римську сім'ю епохи античності як соціокультурний виховний феномен. Здійснено характеристику історичних типів розвитку римської сім'ї (сімейна община, агнатична сім'я, когнатична сім'я). Крізь призму виховної функції досліджено специфічні соціокультурні характеристики кожного типу сім'ї. Основний напрям наукового пошуку зосереджено на соціокультурних особливостях інституту батьківської влади та його значення в сімейному вихованні.

Ключові слова: інститут сім'ї, сім'я як соціокультурний феномен, патріархальна сім'я, сімейна община, агнатична сім'я, когнатична сім'я, інститут батьківської влади, права батька, сімейні цінності, сімейне виховання.

SOCIAL-CULTURAL FEATURES OF THE PATERNAL AUTHORITY INSTITUTION IN THE ROMAN FAMILY: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS

L. A. Martirosian

The article highlights the issue of the Roman family in the epoch of Antiquity, considering it as a socio-cultural and educational phenomenon. The author provides a description of the Roman family historical types (family community, agnatic family, cognate family). The specific socio-cultural characteristics of each family type are interpreted through the prism of their educational function. In the focus of the scientific research are socio-cultural features of parental authority institution and its significance in the family upbringing. The idea of the multifaceted nature of the concept of 'parental authority' is substantiated, which allows considering 'patria potestas' as the institutional basis of family education with its specific content and structure that evolved in the course of historical development. The issues of establishing and terminating the paternal authority, personal rights and responsibilities of parents and children, the property status of the subordinate children, and emancipation of the subordinates are considered in detail, with an emphasis on the interaction of the institute of parental power and the institute of religion. The result of this interaction was the sacralization of paternal authority over all members of the family, and family religious cults acted as specific sacred methods of parental upbringing. Religion in family upbringing served a dual function: 1) sanctified the rights of the Father and 2) established certain restrictions on these rights in the form of consequences. The author argues that the institution of paternal authority was the principal mechanism for ensuring the family educational function rigidity at all stages of the Roman state existence. Its basic socio-cultural features are: the concentration of property, religious, and judicial rights in the hands of the father; subordination of family members due to the division of citizens into persons of their own and others' rights; interdependence of the private property rights development with the rights of the father; the "right-duty" dichotomy, which balanced the rights and responsibilities of the father; stipulation of the father's rights by religious tradition.

Keywords: family institution, family as a socio-cultural value, family values, patriarchal family, family community, agnatic family, cognate family, institution of parental authority, father's rights, family upbringing.

У контексті історико-педагогічного вивчення сім'ї як соціокультурного виховного феномену особливий інтерес викликає римська сім'я епохи античності. Загальновідомим є факт, що виховання у Стародавньому Римі в усі історичні періоди існування цієї держави мало сімейний характер. Закономірно виникає запитання, чому виховна функція соціального інституту римської сім'ї була настільки стійкою, які соціокультурні особливості забезпечували цю стійкість, які зміни соціокультурної ситуації суспільного розвитку впливали на сам інститут сім'ї та його виховну функцію? Відповіді на поставлені запитання допомогли б виявити закономірності розвитку цього інституту виховання, багато в чому змогли б прояснити ситуацію сучасної української сім'ї, виховна функція якої на зламі різних соціокультурних епох потрапила у кризовий стан.

У Стародавньому Римі від родової до імператорської епохи інститут «familia Romana» був основним суспільним модератором у вихованні підростаючого покоління. Домінування виховної функції сім'ї серед виховних впливів інших соціальних інститутів римського суспільства обумовлене соціокультурною специфікою самої сім'ї. Зародившись у ранній період римської історії у вигляді сімейної общини, сім'я змінювалась у процесі розвитку самого суспільства. Ці зміни зумовлювались глибокою інтеграцією сім'ї в систему соціальних, економічних і політичних відносин. Римська сім'я була надзвичайно важливим

інструментом влади політичної, релігійної, економічної. Зосередження такого розмаїття владних інструментів у функціях сім'ї дозволяло формувати абсолютне специфічне соціокультурне виховне середовище, квінтесенцією якого став інститут батьківської влади, який і перетворював сім'ю в основний інститут виховання протягом усієї римської історії.

Відомості про історію римської сім'ї знаходимо в описах римських юристів, які подані у: Дігестах (Digesta), Гая (Gai Institutiones), Фрагментах Ульпіана (Ulpiani fragmenta), Кодексі Юстиніана (Codex Iustinianus). Значну вагу для вивчення традицій римської сім'ї мають праці античних авторів, зокрема, привертає увагу праця Цицерона «Про закони» і його багаточисельні листи до рідних і друзів.

Користуючись описами римських юристів та філософів, зарубіжні науковці XIX ст. (К. Веструп, П. Гіро, Н.-Д. Фюстель де Куланж, Т. Моммзен, К.-І. Марквардт та ін.) ґрунтовно описали структуру і функції римської сім'ї. Серед досліджень сучасних істориків, присвячених різним аспектам функціонування римської сім'ї, необхідно виділити праці Г. Кнабе, С. Кузіцина, І. Маяка, К. Паневіна, О. Петречка, М. Сергєєнко, В. Сміріна, С. Утченко та ін.

У контексті дослідження означеної проблеми значний інтерес викликають праці вчених-педагогів кінця XIX – XX ст., присвячені проблемі античного виховання: Л. Віннічук, Г. Жураківського, К. Куманецького, А.-І. Марру, Л. Модзалевського, П. Монро та ін. Сучасні історико-педагогічні дослідження римського виховання на пострадянському науковому просторі мають, здебільшого, фрагментарний характер, присвячені окремим його аспектам (В. Кравець, Р. Підлетейчук, та ін.) або подаються в посібниках та підручниках з історії педагогіки в дуже узагальненому вигляді (А. Духавнева, І. Зайченко, С. Князев, М. Левківський, Д. Пашенко, І. Піскунов, Л. Столяренко та ін.). На фундаментальні дослідження соціокультурних особливостей римської сім'ї як основного соціального інституту римського виховання ми не натрапляли.

Актуалізація сучасною соціокультурною ситуацією проблеми батьківського виховання у сім'ї (втрата батьківського авторитету, розмитість прав і обов'язків батьків і дітей у сім'ї тощо) зумовлює потребу вивчення інституту батьківської влади як основного механізму сімейного виховання у Стародавньому Римі.

Мета статті – визначення й опис соціокультурних особливостей інституту батьківської влади в контексті реалізації виховної функції римської сім'ї.

Інститут батьківської влади почав формуватися в ранній період історії римської сім'ї, коли виникла патріархальна римська сім'я. У царський період римська сім'я (familia) була патріархальною общиною й одночасно складовою родової общини (gens). Кожний давньоримський рід включав у себе декілька familia. Сім'я була економічно функціональною структурою як у межах роду, так і в межах поселень, в яких проживали не лише родичі, але й сусіди.

До сьогодні серед науковців не існує єдиної визнаної теорії римського роду, як і єдності в поглядах на римську сім'ю в ранній, у тому числі царський період. Проте відомо, що в царську епоху пріоритет надавався роду, і лише з часом з розвитком інституту індивідуальної власності статус сім'ї починає виходити на перше місце. На цьому акцентують увагу низка науковців-істориків, які досліджували історію римської цивілізації та римську сім'ю: І. Маяк [4], В. Смірін [4], К. Паневин [8] та ін.

У контексті дослідження соціокультурних особливостей римської сім'ї, особливої уваги заслуговують праці К. Веструпа [14], Т. Моммзена [6], К.-І. Марквардта [13], Фюстель де Куланжа [11], П. Гіро [2]. Аналіз праць указаних науковців дозволяє виділити декілька важливих, для розуміння виховної функції сім'ї, соціокультурних особливостей, які обумовили виникнення феномену батьківської влади.

Перша особливість, на яку звертають увагу науковці, – це двозначність терміну «familia»: для означення майна, необхідного для існування і фізичного відтворення членів «дому»; для означення самих членів сім'ї; для означення цілого (і майна, і людей). Таке сукупне сприйняття терміну як майна і людей характерне для римської архаїчної свідомості і вказує на сприйняття сім'ї як виробничого колективу.

Друга особливість римської сім'ї – це підвладність її членів. Ця особливість була зумовлена поділом громадян на осіб «свого права» (persona sui iuris) і осіб чужого права (persona alieni iuris). Бути особою «чужого права» означало підвладність главі сім'ї та неможливість мати індивідуальну власність. За припущеннями І. Маяка, римська «батьківська сім'я» складалась з 3-4 поколінь прямих родичів по низхідній лінії. На чолі сім'ї стояв батько (дід, прадід – патріарх) – «pater familias». Усі члени сім'ї, окрім її глави, були особами чужого права (persona alieni iuris) [4, с. 179-180].

Третя особливість – агантичне юридичне споріднення членів римської сім'ї. Агнати були пов'язані між собою як кровними зв'язками (по чоловічій лінії), так і зв'язками юридичними, які означували підпорядкування владі домовладки (раби, клієнти). Сім'я – це ті, хто підпадав під цю владу.

Для розуміння родинних стосунків у великій батьківській сім'ї необхідно також дати роз'яснення поняттям gentiles (своятство) і cognati (кровні родичі). Це два різні поняття. Приналежність до gentiles означувалась лише відношеннями до очільників великих батьківських сімей, що утворювали рід. Приналежність до cognati охоплювало відношення кровної спорідненості як по батьківській, так і по

материнській лінії. *Gentiles* – члени общинної організації, а *cognati* – родинної. Довгий час агнатична і когнатична сім'я існували одночасно, але поступово (з кінця періоду пізньої Республіки) когнатична сім'я почала переважати.

Вищеназвані соціокультурні особливості римської сім'ї указують на особливий статус батька (глави) сім'ї – «*pater familias*». Розглянемо, у чому полягала ця особливість.

В. Смірін, аналізуючи пояснення римських юристів, приходять до висновку, що термін «*pater familias*» багатоаспектний. Батько сім'ї – особа нікому не підвладна; відносно підвладних – він глава (*princeps*) фамілії (Uf, 4, 1); відносно дому і майна він – дбайливий господар. Посилаючись на Ульпіана, В. Смірін пише, що термін «*pater familias*» необхідно розглядати у правовому й соціально-економічному контексті. Батьком сімейства вважались усі особи власного права, тобто підвладні лише собі (D., 32, 50 pr.) не залежно від того, повнолітні вони чи не повнолітні (D., 1, 6, 4). Звернімо увагу на те, що статус владної особи (*pater familias*) міг отримати лише громадянин, який міг володіти правоздатністю і бути суб'єктом права [10, с. 20].

В. Медведєв, посилаючись на Дігести (D. 50. 16. 195.) повідомляє, що володіння повною правоздатністю в політичній, сімейній та майновій сферах передбачало володіння певними якостями: по-перше – бути особисто вільним (*status libertatis*), а не рабом; по-друге – бути римським громадянином (*status civitatis*), а не перегрином (чужоземцем); по-третє – не бути самому під владою домовладки, тобто мати власний *status familia* [5, с.64].

В. Смірін дає визначення поняття «батько сім'ї» («домовладика») або «*pater familias*»: це – римський громадянин, чоловічої статі, який не підвладний батьківській владі іншої особи; міг не мати власних дітей, міг бути уже одружений або ні, міг бути неповнолітнім [10, с. 20-21]. Лише по смерті домовладки його сини, а також онуки, чиї батьки померли або були еманциповані (тобто звільнені від влади батька спеціальним цивільним актом), могли стати домовладиками.

Отже, батько сім'ї – це особа власного права, римський громадянин. Його вік і сімейний статус не мали значення.

Усі члени римської патріархальної сім'ї (рідні й усиновлені діти, дружина глави сім'ї та дружини синів, родичі по батькові, пов'язані між собою агнатичними владними зв'язками, та ті, хто не мав з ними кровних зв'язків, але мав юридичні) підпадали під владу глави сім'ї. Вони були особами чужого права. Значна кількість членів римської «*familia*» утворювала специфічне соціальне середовище (сімейний колектив) виховання дітей, оскільки кожній сім'ї були притаманні лише її взаємовідносини між членами, моральна, культурна і духовна аура тощо.

Таким чином, римляни створили специфічний інститут сім'ї, основою якого була батьківська влада над іншими членами сім'ї.

І. Маяк, посилаючись на закони римських царів Ромула і Нуми, стверджує, що формувалася інститут батьківської влади («*patria potestas*») поступово [4, с. 178-179]. На його переконання, закони не лише регулювали цивільно-правові взаємовідносини між членами сім'ї, поклали відповідальність за виховання дітей на їх батьків, але й встановлювали межі батьківської влади. Зокрема, законами обмежувалася влада чоловіка над дружиною та право вбивства дітей, які дожили до трьох років; заборонялось викидати новонароджених та продавати одруженого сина. Разом з тим, батькові надавалася повна свобода дій у вихованні дітей.

Розквіт всевластя батька розпочинається в республіканський період. Римська сім'я розглядається суспільством як центр збереження традицій давньої моралі та патріархальних звичаїв.

Римляни вважали, що «*pater familias*» має природну владу над членами сім'ї, тобто владу на основі права. Владу батька сім'ї позначалась терміном «батьківська влада» (*patria potestas*). Майнова і особиста влада над дружиною позначалась терміном *manus* («кулак»), проте вона виникала не завжди, лише за певних видів шлюбу. Батьківська влада над дітьми набувалася трьома способами: народженням у законному шлюбі, усиновленням та узаконенням. Домовладика зберігав свою владу над дітьми пожиттєво.

Безумовний характер батьківської влади над дітьми характеризує американський дослідник історії педагогіки П. Монро. Він повідомляє, що права батька над дітьми були всеосяжними й дозволяли визначати жити чи померти новонародженій дитині, визнати її, покарати чи умертвити. Батько мав право продати своїх дітей у рабство, батько не втрачав свого права над дитиною навіть тоді, коли син ставав громадянином, солдатом і власником майна – на своїх власних правах – або навіть державним чиновником. Він не втрачав свого права над дочкою навіть тоді, коли вона виходила заміж, якщо тільки він не давав своєї згоди на відмову від цього права [7, с. 151]. Всеосяжний характер прав батька підтверджують і римські юристи: «Навряд чи є які інші люди, які б мали таку владу над своїми дітьми, яку маємо ми, римські громадяни» (Гай, Д. 1.1.55) [2].

Небезпідставно викликає питання про зміст самого поняття «батьківська влада» та механізми забезпечення цієї влади, її наслідки для виховання дітей. Спробуємо знайти відповідь на ці запитання.

Французький дослідник XIX ст. Н.-Д. Фюстель де Куланж пише, що батьківська влада була заснована не на перевазі сили батька над дружиною і дітьми. Право сили немає ніякого відношення до права батька. Те, що об'єднувало сім'ю під владою батька, було набагато могутнішим, ніж фізична сила, або почуття, або ж навіть народження – це релігія домашнього вогнища і предків. За старогрецькою традицією поняття «сім'я» трактувалось як група людей, що знаходяться навколо вогнища, яка може звертатися із спільною молитвою до священного вогню, приносити поминальні жертви одним і тим же предкам. Релігія формувала сім'ю, перетворюючи її в єдиний організм і в теперішньому земному житті, і в майбутньому загробному. Фюстель де Куланж приходиться до висновку, що римська сім'я була швидше релігійним, а не родинним співтовариством [11, с. 38].

Думка, висловлена Фюстелем де Куланжем, дозволяє трактувати розуміння суспільством батьківської влади як влади священної і природної.

Схожий підхід до потрактування батьківської влади знаходимо у працях французького дослідника XIX ст. П. Гіро. Він пише, що влада батька реалізовувалась через його права і виділяє три види прав: як релігійного глави, як власника фамільного майна, як судді [2, с. 63]. Усі права батька були освячені релігією та сакралізовані, що перетворювало інститут батьківської влади в могутній інструмент виховання. Розглянемо їх.

Права батька, як верховного жреця сімейного культу, надавали йому право «життя і смерті» щодо його дітей. Проте право «життя і смерті» свідчить не про тиранію батьківської влади, а про святість сім'ї як соціального осередку суспільства, важливість її духовної унікальності.

П. Гіро наголошує, що ніхто з домочадців не оспоривав верховну владу батька як жреця і навіть держава і її понтифіки не могли нічого змінити. Право визнання/невизнання дитини є його релігійним правом і обов'язком, оскільки кровна спорідненість без його згоди на залучення до сімейного культу, не може бути підставою для входження у священне коло сім'ї. Лише після згоди батька здійснювався сакральний обряд захисту нового члена сім'ї [2, с. 64].

Фюстель де Куланж повідомляє, що жінка входила в сім'ю тільки тому, що священний обряд шлюбу посвячував її в культ; син переставав уважатися членом сім'ї, якщо він відмовлявся від культу; усиновлений ставав членом сім'ї, якщо посвячувався в культ; спадкоємець, який відмовлявся прийняти культ спадковості – втрачав право спадкування; родинні відносини і право на успадкування встановлювались не внаслідок народження, а в силу прав, установлених релігією, які члени сім'ї мали право на участь у культурі [11, с. 39]. Таким чином, релігія встановлювала правила в сім'ї, регулювала поведінку її членів. Батьківська влада над членами сім'ї була не першопричиною, а наслідком релігійних традицій.

Сакралізованими були і інші права батька щодо дітей, зокрема, право батька еманципувати (виключати) сина з сімейного культу, а значить з сім'ї. Батько також мав право всиновлювати, тобто вводити чужого у сімейний культ, оскільки на ньому лежав обов'язок збереження неперервності роду.

Сімейний культ, на думку Фюстель де Куланжа, – це не просто традиція поклоніння предкам, а приватна, незалежна від держави релігія, яка, відповідно до патріархального характеру суспільства, передавалась у спадок по батьківській лінії [11, с. 34-36]. Ураховуючи те, що кожна римська *familia* традиційно сповідувала індивідуальний релігійний культ, є підстави стверджувати, що саме він надавав кожній сім'ї соціокультурних особливостей у вихованні дітей, формувалася сімейні духовні й моральні цінності. У такому контексті релігійні сімейні традиції виступають також механізмом забезпечення батьківської влади методом та засобом виховання.

Для встановлення влади батька над дітьми велике значення мало право батька на володіння власністю. Воно також було сакралізоване релігією, оскільки визнавалось безумовним та підтримувалось і посилювалось законами спадкування. П. Гіро пише, що власність належала як предкам, так і потомкам. З цієї причини вона неподільна. У майна сім'ї був лише один власник – сама сім'я, яку очолював її глава. За життя батька сини не мали права володіти і розпоряджатись будь-якою власністю і навіть, одружившись, залишались безправними [2, с. 64]. Отже, син уважався особою чужих прав, тобто батькових. Аналогічно абсолютною була влада батька над доньками.

З погляду римської релігії право власності розглядалось не як право сили, а як обов'язок відповідальності перед майбутніми поколіннями за збереження й примноження майна (батьківщини), яке батько мав залишити спадкоємцям. З точки зору моралі, марнування батьківщини засуджувалось суспільством, а законами передбачались заходи для недопущення такої ситуації (наприклад, встановлення опікунства над марнотратником). Збільшення батьківщини батьком (*patrimonium augendum*) розглядалось суспільством як велика чеснота, яка відповідає традиційним римським цінностям: «діяння» (*res*), «слава» (*gloria*), «доблесть» (*virtus*).

На примноження батькових чеснот, були спрямовані зусилля всієї сім'ї, адже це означало примноження батьківщини. Цицерон пише, що слава батька, заснована на мудрості, силі слова, харизматичності особистості, на успішному відправленні магістратур, на його перемогах і тріумфах, розповсюджувалась на

усіх членів *famila* і турбота про підтримку і примноження цієї слави складала головну мету їхнього життя [12].

Сказане свідчить, що авторитет батька в римській сім'ї мав визнаний вплив на переконання й поведінку дітей. Батько, як і предки, ставав взірцем поведінки, заслуговував високої довіри до його дій, порад і вчинків. У контексті виховання, чесноти батька (авторитет) трансформувались у важливий засіб сімейного виховання дітей, ефективний метод формування цінностей, соціально-позитивної поведінки не лише у сім'ї, а й у соціумі, забезпечували встановлення суспільно прийнятних норм взаємовідносин дітей з батьками та іншими членами сім'ї.

Право власності батька мало ще один важливий виховний ефект – воно трансформувалося в обов'язок виховання синів. Права і обов'язки батька щодо виховання дітей, а також обов'язки сина ґрунтовно описані у відомому творі Катона Старшого «Настанови для сина».

Найперше, батько був зобов'язаний навчити сина управляти фамільним майном та примножувати його. С. Смірін, покликаючись на праці Цицерона, повідомляє, що батьки сімейств, які мають синів, найбільше бажають, щоб вони віддали свою працю й уміння на благо фамільній батьківщині. Син, більше ніж інші члени сім'ї, зобов'язаний займатися сільськогосподарською працею, оскільки він працює для себе [10, с. 18-40]. Проте повновладним господарем син може стати лише після смерті батька. Саме таким чином здійснювалась зміна глав сімей.

Науковець сучасної доби М. Сергєєнко пише, що окрім розумового та господарського виховання значну увагу батько приділяв вихованню військово-фізичному та громадянському [9, с. 153]. Для цього він використовував не лише традицію батьківського навчання і свій авторитет, як зразок для наслідування, а й, так звану, школу форуму (*tirocinium fori*), де наймав юриста, який навчав юнака всім юридичним премудростям та розумінням основ управління державою.

Справжній громадянин у римлян, якого був зобов'язаний виховати батько, – це слухняний син і дисциплінований воїн. М. Козьякова пише, що ідеал римлянина – воїн і землероб. Працю на землі традиційно вважали достойним заняттям, що посилали Боги. Тому виразником полісних чеснот був консул і полководець. Саме до такої кар'єри прагнули підгодовувати своїх дітей римляни [3].

Третя частина батьківських прав – право суду. Лише батько міг бути членом державного суду і він виконував функцію судді стосовно своїх домочадців, ніс відповідальність перед суспільством за злочини, учинені будь-ким з підвладних йому членів сім'ї. П. Гіро пише, що їх суддею був глава сімейства, який творив суд на підставі своєї влади батька і чоловіка від імені роду і перед очима домашніх богів. Автор наводить приклади батьківського суду: батько мав право вигнати сина з родини, піддати його еманципації, але на тоді він знав, що наслідком може стати припинення його роду, і предки його піддадуться забуттю; мав право усиновити чужого, але релігія забороняла це робити, якщо в нього був рідний син; міг прогнати свою дружину, але при цьому йому доведеться перервати релігійний зв'язок, який встановлював шлюб між ним і дружиною. Батько міг також продати свого сина, але і міг вимагати, щоб син був проданий йому назад. У такому випадку він отримував знову владу над ним і міг його вдруге продати. Закон Дванадцяти таблиць дозволяв повторювати цей продаж до трьох разів, але після триразового продажу син, нарешті, звільнявся від влади батька [2, с. 65].

Отже, релігія накладала на батька стільки ж обмежень, скільки давала йому прав. Право батька як судді не розглядалось суспільством як свавілля. Навпаки, воно мало сакральне потрактування, його існування зумовлювалось релігійними віруваннями, які і встановлювали межі батьківської влади над домочадцями.

Суд батька як сімейна інституція продовжував зберігатися навіть у часи пізньої республіки, коли сім'я як соціальний інститут почала втрачати деякі свої позиції в суспільному житті, і в часи імперії, коли ця тенденція набула розмаху.

Необхідно звернути увагу, що інститут батьківської влади у процесі розвитку приватного права, майнових відносин поступово трансформувалася. Відбулось розмежування поняття «*patria potestas*» на «доміній» (*dominica potestas*) глави сім'ї над речами та рабами; влада над дружиною (*manus mariti*); та, власне, батьківська влада над дітьми.

Процес трансформації інституту батьківської влади супроводжувався ослабленням патріархальних основ римської сім'ї. Започаткування цього процесу відбулось у період пізньої Республіки (II–I ст. до н. е.) і надзвичайно посилилось в період Імперії (кінець I ст. до н. е. – V ст. н. е.). Ослаблення традицій патріархальної сім'ї проявлялось у юридичному визнанні підвласних осіб та закріпленням їх прав у приватному праві. Інститут батьківської влади з всевластям батька проіснував до часу пізньої Республіки і далі з переходом до когнатичної сім'ї – почав послаблюватися.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що багатоаспектність поняття «батьківська влада» дозволяє розглядати «*patria potestas*» як соціальний інститут із специфічним змістом і структурою. Він був серцевиною римського сімейного виховання і пройшов певний шлях історичного розвитку. Інститут батьківської влади утворювали права батька (право власності, право верховного жреця домашнього культу, право домашнього

суду). Усі права батька були освячені релігійною традицією і сприймалися суспільством і домочадцями як природні. Визнання батька як головного жреця сімейного культу, мало наслідком сакралізацію його влади над членами сім'ї. Це надавало владі батька божественного характеру, унеможливлювало непослух і непокору з боку усіх домочадців, а не лише дітей. Традиція передачі сімейного культу по чоловічій лінії об'єднувала сім'ю родинними духовними цінностями. Домочадці виховувалися в дусі поваги до вірувань і звичаїв предків, беззаперечного підкорення батьківській владі. Тому сімейні релігійні культури необхідно розглядати як специфічні сакральні методи батьківського виховання, які охоплювали своїми впливами як дітей, так і дорослих членів сім'ї. Присутність у життєдіяльності римської сім'ї, приналежних лише їй релігійних культів, надавала сім'ї певного соціокультурного колориту, який мав безпосередній вплив на виховання. Релігійний характер сімейного виховання римлян зберігався в усі історичні періоди розвитку римської державності, і лише з прийняттям християнства воно набуло іншого змісту.

Аналіз інституту батьківської влади дав можливість визначити його соціокультурні особливості. До них необхідно віднести: зосередження майнових, релігійних і судових прав у руках батька; підвладність членів сім'ї у внаслідок поділу громадян на осіб свого і чужого права; узаємозалежність розвитку прав приватної власності з правами батька; дихотомія «право-обов'язок», яка урівноважувала права і обов'язки батька; релігійна сакралізація прав батька; релігійна дихотомія «право-наслідок». Указані соціокультурні особливості інституту батьківської влади зберігалися в усі історичні періоди розвитку римської державності й лише з прийняттям християнства набули іншого змісту. Трансформація інституту батьківської влади відбувалась паралельно з розвитком права приватної власності, яке рухалося в бік розширення прав підвладних. Аналогічно змінювались традиції сімейного виховання – вони пом'якшувались і часто набували деструктивного змісту. Нівелювання патріархальними принципами побудови римської сім'ї, розмивання прав батька, посилення прав дітей і жінок негативно вплинуло не лише на сімейне виховання, а й на сім'ю як основний соціальний інститут римської держави. Про це свідчить криза, яка охопила сферу сімейного життя римлян в епоху Імперії, і, яка стала вагомою складовою загальної кризи римської цивілізації.

Виявлення соціокультурних особливостей батьківської влади у римській сім'ї – це лише невеликий історичний фрагмент загального процесу еволюції механізмів виховного впливу сім'ї на особистість, який дозволить виявити закономірності розвитку цього процесу, віднайти ефективні форми і методи сімейного виховання для вирішення проблем стосунків сучасних батьків і дітей. Здійснене дослідження соціокультурних особливостей інституту батьківської влади не є вичерпним для об'єктивного розуміння його сутності. Потребує детального дослідження проблема ролі матері в сімейному вихованні, її сімейного статусу, прав та взаємостосунків з дітьми, а також дослідження прав і обов'язків дітей. Особливої уваги потребує проблема взаємозв'язку римського інституту батьківської влади не лише з інститутом релігії, а й з інститутом приватної власності. Ці проблеми мають стати предметом подальшої наукової розвідки.

Література

1. Гай. Институции. Кн. 1. [Электронный ресурс] / Пер. с лат. Ф. М. Дыдынского в редакции В. А. Савельева, Л. Л. Кофанова. – Москва : Юристъ, 1997. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000> (дата обращения: 24.11.2020). – Название с экрана.
2. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян / П. Гиро ; предисл. А. А. Новиков. – СПб. : Алетей, 1995. – 592 с.
3. Козьякова М. И. История. Культура повседневность. Западная Европа от античности до XX века [Электронный ресурс] / М. И. Козьякова. – Москва : Весь мир 2002. – 360 с. – Режим доступа: <https://www.booksite.ru/localtxt/koz/yak/ova/his/tory/index.htm> (дата обращения: 24.11.2020). – Название с экрана.
4. Маяк И. Л. Рим первых царей (Генезис римского полиса) / И.Л. Маяк. – Москва : Изд-во Москов. ун-та, 1983. – 272 с.
5. Медведев В. Г. Субъекты права в Древнем Риме / В. Г. Медведев // Вектор науки. Тольяттинского государственного университета / Тольят. гос. ун-т. – Тольятти, 2009. – № 5(8). – С. 64-68.
6. Моммзен Т. История Рима : в 5 т. Т. 1. До битвы при Пидне / Т. Моммзен ; рус. пер. В. Н. Неизвестного [переводчик не указан] под ред. Н. А. Машкина. – Москва : Гос. соц.-эконом. изд-во, 1936 ; СПб., 1997. – 336 с.
7. Монро П. История педагогики. Ч. 1. Древность и средние века / П. Монро ; под ред. Н. Д. Виноградова. – Москва : Гос. изд-во, 1923. – 286 с.
8. Паневин К. В. История Древнего Рима / К. В. Паневин. – Москва : Полигон, 1998. – 896 с.
9. Сергеенко М. Е. Жизнь древнего Рима / М. Е. Сергеенко. – СПб. : Изд.-торговый дом «Летний Сад» ; Журнал «Нева», 2000. – 368 с.
10. Смирин В. М. Римская Familia и представления римлян о собственности. Быт и история в античности / В. М. Смирин ; под ред. Г. С. Кнабе. – Москва : Наука, 1988. – 240 с.
11. Фюстель де Куланж Н.-Д. Древний город. Религия, законы, институты Греции и Рима / Н.-Д. Фюстель де Куланж ; пер. с англ. Л. А. Игоревского. – Москва : ЗАО Изд-тво Центрполиграф, 2010. – 414 с.
12. Цицерон Марк Тулий Антология гуманный педагогика [Электронный ресурс] / Марк Тулий Цицерон ; науч. ред. В. Г. Безрогов. – М. : Неолит, 2016. – Режим доступа: <https://litportal.ru/avtory/mark-ciceron/read/page/2/kniga-antologiya-gumannoy-pedagogiki-738840.html> (дата обращения: 24.11.2020). – Название с экрана.

13. Marquardt J. Das Privatleben der Römer. Th. 1. Die Familie / J. Marquardt // Handbuch der römischen Alterthümer / J. Marquardt, Th. Mommsen. – Lpz., 1886. – Т. 7.
14. Westrup C. W. Introduction to early Roman law: Comparative sociological studies, The patriarchal joint family / C. W. Westrup. – Cobenhavn, 1934, 1939, 1944, 1950, 1954. – V. I-V.

References

1. Gaj. Institucii. Kn. 1. [Jelektronnyj resurs] / Per. s lat. F. M. Dydynskogo v redakcii V. A. Savel'eva, L. L. Kofanova. – Moskva : Jurist#, 1997. – Rezhim dostupa: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000> (data obrashhenija: 24.11.2020). – Nazvanie s jekrana.
2. Giro P. Chastnaja i obshhestvennaja zhizn' rimljan / P. Giro ; predisl. A. A. Novikov. – SPb. : Aletejja, 1995. – 592 s.
3. Koz'jakova M. I. Istorija. Kul'tura povsednevnost'. Zapadnaja Evropa ot antichnosti do HH veka [Jelektronnyj resurs] / M. I. Koz'jakova. – Moskva : Ves' mir 2002. – 360 s. – Rezhim dostupa: <https://www.booksite.ru/localtxt/koz/yak/ova/his/tory/index.htm> (data obrashhenija: 24.11.2020). – Nazvanie s jekrana.
4. Majak I. L. Rim pervyh carej (Genezis rimskogo polisa) / I. L. Majak. – Moskva : Izd-vo Moskov. un-ta, 1983. – 272 s.
5. Medvedev V. G. Sub'kty prava v Drevnem Rime / V. G. Medvedev // Vektor nauki. Tol'jattinskogo gosudarstvennogo universiteta / Tol'jat. gos. un-t. – Tol'jatti, 2009. – № 5(8). – S. 64-68.
6. Mommzen T. Istorija Rima : v 5 t. T. 1. Do bitvy pri Pidne / T. Mommzen ; rus. per. V. N. Nevedomskogo [perevodchik ne ukazan] pod red. N. A. Mashkina. – Moskva : Gos. soc.-jekonom. izd-vo, 1936 ; SPb., 1997. – 336 s.
7. Monro P. Istorija pedagogiki. Ch. 1. Drevnost' i srednie veka / P. Monro ; pod red. N. D. Vinogradova. – Moskva : Gos. izd-vo, 1923. – 286 s.
8. Panevin K. V. Istorija Drevnego Rima / K. V. Panevin. – Moskva : Poligon, 1998. – 896 s.
9. Sergeenko M. E. Zhizn' drevnego Rima / M. E. Sergeenko. – SPb. : Izd.-torgovyj dom «Letnij Sad» ; Zhurnal «Neva», 2000. – 368 s.
10. Smirin V. M. Rimskaja Familia i predstavlenija rimljan o sobstvennosti. Byt i istorija v antichnosti / V. M. Smirin ; pod red. G. S. Knabe. – Moskva : Nauka, 1988. – 240 s.
11. Fjustel' de Kulanzh N.-D. Drevnij gorod. Religija, zakony, instituty Grecii i Rima / N.-D. Fjustel' de Kulanzh ; per. s angl. L. A. Igorevskogo. – Moskva : ZAO Izd-tvo Centrpoligraf, 2010. – 414 s.
12. Ciceron Mark Tulij Antologija gumannaja pedagogika [Jelektronnyj resurs] / Mark Tulij Ciceron ; nauch. red. V. G. Bezrogov. – M. : Neolit, 2016. – Rezhim dostupa: <https://litportal.ru/avtory/mark-ciceron/read/page/2/kniga-antologiya-gumannoy-pedagogiki-738840.html> (data obrashhenija: 24.11.2020). – Nazvanie s jekrana.
13. Marquardt J. Das Privatleben der Römer. Th. 1. Die Familie / J. Marquardt // Handbuch der römischen Alterthümer / J. Marquardt, Th. Mommsen. – Lpz., 1886. – Т. 7.
14. Westrup C. W. Introduction to early Roman law: Comparative sociological studies, The patriarchal joint family / C. W. Westrup. – Cobenhavn, 1934, 1939, 1944, 1950, 1954. – V. I-V.